

Marinarkæologisk fortidsmindeforvaltning og den decentrale museumsstruktur

af Otto Uldum, museumsinspektør, Langelands Museum

Artiklen beskriver strukturen i den marinarkæologiske fortidsmindeforvaltning, hvor fire lokalmuseer og Nationalmuseet v. Vikingskibsmuseet har fået ansvaret for hver sin del af landets marine territorium. Artiklen kommer desuden ind på de særlige udfordringer et marinarkæologisk forvaltningsansvar giver for et lokalmuseum.

Hver eneste kvadratmeter af Danmark er under arkæologisk administration af et statsanerkendt museum, som varetager museumsloven under Kulturarvsstyrelsens auspicier. Hvis et lokalmuseum ikke skønnes at leve op til sine forpligtelser, skal Nationalmuseet træde til som bagstopper. Det er måske mindre kendt at det samme gør sig gældende for det danske søterritorium, men faktisk dækkes langt størstedelen af dette af fire museer som af KUAS har fået overdraget det marinarkæologiske ansvar, og Nationalmuseet dækker så resten. Da de fire museer har et marinarkæologisk ansvarsområde, der langs kysten rækker langt ud over deres almindelige antikvariske område, har museerne valgt at kalde sig regionale hvad angår marinarkæologien. Tildelingen af marinarkæologiske ansvarsområder til lokalmuseer, er en politik som blev indledt af Rigsantikvaren i slutningen af 1990-erne, hvor den marinarkæologiske referencegruppe – MARE – anbefalede en decentral struktur. De to første museer der fik denne formelle status var Langelands Museum og Bangsbomuseet i 1997. Da Strandingsmuseet i Thorsminde blev indviet i 1992 arbejdede man fra starten med marinarkæologi, men et egentligt formelt ansvarsområde kom først i 2004, og også Moesgaard er kommet til efter den nye museumslov og oprettelsen af KUAS (Uldum 2007 a).

Hvor ingen lokalmuseer har et marinarkæologisk ansvarsområde, har Nationalmuseet ligesom på landjorden en rolle som bagstopper. I praksis har Nationalmuseet dog nedlagt sine egne marinarkæologiske enheder, som indtil 2003 bestod af Nationalmuseets Marinarkæologiske Forskningscenter og Nationalmuseets Marinarkæologiske Undersøgelser. Nu varetager Vikingskibsmuseet pr. kontrakt de forskellige marinarkæologiske forpligtelser

på Sjælland og Bornholm, og ud over de rent antikvariske opgaver omfatter det også vedligehold af Nationalmuseets skibssamling.

Tildelingen af marinarkæologiske ansvarsområder har fundet sted som en formalisering af ”selvgroet” praksis, hvor enkeltpersoner rundt på museerne på eget initiativ har dyrket marinarkæologi, ofte i form af selvvalgte undersøgelser udført i samarbejde med sportsdykkere. Med tiden skete en vis professionalisering, hvor enkelte medarbejdere – typisk kun én person pr. museum – blev uddannet som erhvervsdykkere. Opgaverne varetages i dag af de faste medarbejdere der findes på museerne i forvejen, og alle disse har ”fuldt skema” med almindelige museumsopgaver, enten som arkæologer, historikere eller konservatorer. I øjeblikket udgør den samlede stab af marinarkæologiske medarbejdere med erhvervsdykkerbevis seks personer fordelt på de fire museer. Dertil kommer et antal arkæologer med erhvervsdykkerbevis, som er ansat på museer uden eget marint ansvarsområde. Af udstyr råder man over personligt dykkergrej, joller og gummibåde, og basalt udgravningsudstyr i form af centrifugalpumper og ejektorsug. Der findes kun helt basalt fotoudstyr, og ingen øvrig elektronik i form af D-GPS eller seismisk udstyr. Større fartøjer råder man ikke selv direkte over.

Vikingskibsmuseets marinarkæologiske afdeling bygger på personale og materiel som tidligere fandtes direkte under Nationalmuseet. Imidlertid er der her sket en betydelig reduktion af antallet af medarbejdere, og der findes nu alt iberegnet kun fire faste medarbejdere med erhvervsdykkerbevis, hvoraf en til daglig har opgaver uden for feltarbejdet. Ironisk nok er Nationalmuseets nedskæringer

af sit bidrag sket med henvisning til at der nu findes regionale museer der varetager visse dele af det område som Nationalmuseet/Vikingskibsmuseet tidligere stod for. Blot har de regionale museer ikke en tilsvarende driftsbevilling (Uldum 2007 b).

Det daglige arbejde med marinarkæologien på de regionale museer er en tilsnigelse på flere måder; dels er det langt fra hver dag man har mulighed for at beskæftige sig med marinarkæologi, dels skal man snige sig til at tage fat på disse opgaver mellem de daglige museumsopgaver. I al væsentlighed drejer det sig om bygherrebetalte forundersøgelser, således som det også er landarkæologens mest almindelige opgaveform. Den nu ikke længere så nye museumslov havde i forbindelse med marinarkæologiske undersøgelser ingen nyheder med sig i forhold til sagsgang og betaling, men dog er praksis i budgetlægning og afrapportering strammet lidt op i parallelitet med landsager. Til forskel fra landsager har KUAS myndighed til at pålægge en bygherre at få foretaget en marinarkæologisk forundersøgelse, og museet er blot operatør med hensyn til undersøgelsens praktiske gennemførelse. Faktisk er der ingen automatik i at det er et givent museum der udfører en given undersøgelse, idet enhver godkendt gruppe formelt kan udføre marine forundersøgelser. Antallet af forundersøgelsessager svinger en del, men på Langelands Museum ligger det årlige antal på 1-4, hver typisk af 1-2 ugers varighed. Museet kan ikke selv mønstre et helt dykkerhold, så praksis er at hyre folk ind fra de øvrige museer eller blandt de dykkende arkæologer uden fast job. For at overholde dykkerloven skal et dykkerhold bestå af mindst tre personer; dykkeren, dykkerassistenten og bådføreren. Yderligere omkostningstungt bliver det hvis dykningen ikke foregår i meget beskyttet farvand, og der skal et større fartøj til med skipper. Dertil kommer udgravningsgrejet, kompressor til åndeluft, bøjler, sikkerhedsudstyr og meget andet som gør logistikken omfattende, og driftsudgifterne høje. Dette kan skrives på regningen til bygherre som lejeafgift, men med et ringe antal undersøgelser bliver den samlede maskinpark ikke forrentet.

Den marinarkæologiske aktivitet består udover de bygherrebetalte undersøgelser af den årlige såkaldte § 28-pulje, som hidtil har været tilegnet erosionstruede lokaliteter, i parallelitet med puljen til de dyrkningstruede lokaliteter på landjorden. Denne har siden 1984 udgjort ca. 280.000 kr. (hvilket

rækker til en enkelt kortvarig undersøgelse), og er ikke siden sin indstiftelse blevet reguleret! Nu har KUAS meldt ud at puljens formål skal være rettet mod udvikling af nye metoder til *in situ*-bevaring, og anden metodeudvikling, hvilket kan være udmærket, men behovet for redning af stumperne af truede lokaliteter består uændret, og logisk må de marinarkæologiske museer nu stille sig op i køen til den almindelige dyrkningstrusselspulje.

Det ringe antal forundersøgelser kaster kun sjældent egentlige undersøgelser af sig, og det kulturhistoriske udbytte med den nuværende aktivitet er begrænset. Det var næppe det man forventede da man fra de nuværende fire regionale museers side påtog sig de marinarkæologiske ansvarsområder. Forhåbningerne til en mere ambitiøs fortidsminderforvaltning på havbunden er begrundet i det såkaldte målnotat som MARE-gruppen udarbejdede i 1998 forud for tilblivelsen af den nye museumslov. Dette rummer foruden anbefalingen om den regionale opdeling, også en opgørelse over ressourcebehovet på de enkelte marinarkæologiske museer. Foruden tilstedeværelsen af 1-2 kulturhistorikere med erhvervsdykkerbevis, opgøres driftsbehovet til 750.000 kr. årligt pr. museum i datidens penge.

Hvad kunne man gøre med disse ressourcer til sin rådighed? Først og fremmest er det vigtigt at museerne har mulighed for at være til stede i det fysiske miljø hvor de marine fortidsminder befinder sig. Det skal være muligt at foretage besigtigelser af både de kendte lokaliteter, og af nyanmeldelser fra de kulturhistorisk interesserede borgere. Som det er nu, kan de regionale museer ikke afse den fornødne arbejdskraft og udstyrmængde som er nødvendig for at kunne sende de tre personer af sted til et given position på dansk søterritorium. Man kan sige at det er det helt basale modsvar til landarkæologens gummistøvler der skal skaffes til veje, men disse er til gengæld dyre, og kan ikke købes i nærmeste byggemarked. Desuden skal fagets udøvere kunne holde sig opdateret med praktisk rutine, og udviklingen på det tekniske og metodiske område. Det fysiske miljø stiller helt specielle krav til udøverne, og det skal være muligt at holde sig på et dykkerteknisk niveau som kan betegnes som professionelt, og udviklingen i marinarkæologiske teknikker fra andre mere livlige miljøer, skal indfinde sig på de danske museer uden al for stor forsinkelser. Gerne skulle man nå frem til igen at kunne være blandt de

innovative udøvere af faget. I dag ligger enhver dykkerklub langt over de regionale marinarkæologiske museer i dykketeknik og udstyr. Der skal etableres et fagligt miljø, som i et samarbejde mellem de regionale marinarkæologiske museer kan betagnes som aktivt i stedet for potentielt – vi savner helt enkelt daglig praksis. Som før nævnt er det nødvendigt at de enkelte museers marinarkæologiske medarbejdere har tid og grej til rådighed som eksklusivt er tilegnet denne del af fortidsmindeforvaltningen.

Forbindelsen til de arkæologiinteresserede fritidsdykkere er traditionelt en opgave som museerne har prioriteret højt, og i pionérårene i 1970-erne var stort set al aktivitet med deltagelse af frivillige fritidsdykkere. Dette gælder især undersøgelserne på de submarine stenalderlokaliteter som Møllegabet og Tybrind vig, men også undersøgelser af vrage, som ofte foregik ved at en fast gruppe af dykkere i kontakt med museet, jævnligt afleverede fund og forskellige data.

Kontakten til fritidsdykkerne er i dag alt for ringe. I marinarkæologiens barndom var dykning en eksklusiv sport, men i dag er antallet af fritidsdykkere enormt, og tidens trend med ekstremsport i kombination med de sidste mange års velstandsstigning, har givet travlhed i udstyrsbutikkerne. Antallet af årlige dyk i danske farvande er langt større i dag end for 15 år siden, men antallet af anmeldelser af nye fund eller oplysninger om allerede kendte, er ikke steget. Jeg vil påstå at dette skyldes mangel på respekt for den danske museumsverden, som kommer af det udbredte fravær af kulturhistorikere på havbunden. Mangelvaren hedder vel ikke street credibility, men en våd pendant kan frit opfindes af læseren. Organiseringen af fritidsdykkerne er i øvrigt meget løsere i dag, end den gang man andægtigt meldte sig ind i Dansk Sportsdykkeforbund, og kunne dets etiske retningslinier på fingrene. Skal en berøringsflade med ”de nye dykkere” skabes, må man åbne nye kommunikationsveje – noget som også vil kræve arbejdstid for marinarkæologen.

Hvorfor har de fire museer dog påtaget sig at røgte marinarkæologien hvis det er så vanskeligt at overkomme? Først og fremmest er det som nævnt en videreførelse af en praksis der strækker sig tilbage i tid, langt før tildelingen af de nøje definerede geografiske ansvarsområder, og dermed simpelthen et ud-

tryk for en faglig ambition. Dernæst – og ikke mindst – har museerne gennem hele forløbet, haft en forventning om at en central finansiering ville falde på plads. Det ressourcebehov som MARE-gruppen opgjorde forud for den nye museumslov står stadig uløst, på trods af at den strukturelle side af sagen med tildelingen af marine ansvarsområder er gennemført.

At det er staten der må vedkende sig rollen som den eneste logiske betaler af den marinarkæologiske fortidsmindeforvaltning i Danmark, kan anskueliggøres ved en sammenligning med finansieringen af den almindelige arkæologiske fortidsmindeforvaltning. Her er det de lokale tilskudsydere, først og fremmest kommunerne som betaler. Staten punger dertil ud i takt med størrelsen af de lokale tilskud. Der er imidlertid en nøje kongruens mellem det geografiske opland der betaler for den lokale museumsdrift, og størrelsen på museets arkæologiske ansvarsområde. På søterritoriet har de almindelige tilskudsydere ingen myndighed, intet skattegrundlag, og ingen borgere at servicere med tilbud om kulturhistorisk indsigt. På søterritoriet er eneste planmyndighed staten, og derfor må det helt logisk være en central opgave at finansiere den nødvendige marinarkæologiske fortidsmindeforvaltning. Langelands Museum kan ikke tillade sig at bruge sit kommunale driftstilskud på havet omkring Fyn – hvilket heller ikke rækker ret langt, som beskrevet MARE-gruppens notat.

Som det er tilfældet i den veletablerede arkæologi på det tørre land, udgør fortidsmindeforvaltningen en væsentlig del af det første led i den forskningsmæssige fødekæde. Hvis ikke man i Danmark havde en sogneberegning, og en fortsættelse af denne i form af museernes konstante nyregistrering, ville overblikket over forhistorien være langt mere fragmentarisk og sikkert baseret på de mere spektakulære fund. Med den moderne centralregistrering og tilgængelighed via ny teknik, er museernes lokalkendskab gjort landsdækkende. Denne samlede viden er første led i megen forskning, mange projekter bygger på et stort datasæt, og ingen problemstillinger kan vel sige sig fri for overvejelser om validitet som bygger på dette samlede overblik. Derfor skal de regionale marinarkæologiske museer i gang med at fylde nye fund i centralregistreringen. Tidligere blev denne beregningsopgave varetaget af Skov- og Naturstyrelsen, som udover centralregistrering havde en udfarende rolle, med en marinarkæologisk feltkompetence.

Stafetten fra nedlæggelsen af denne funktion i starten af 1990-erne har ikke siden været taget op.

Det vil være logisk at de regionale marinarkæologiske museer udover deres fortidsmindeforvaltning også indgår i forskningsprojekter i samarbejde med hinanden, og med andre institutioner i ind- og udland. Forskning skal naturligvis ikke finansieres af det driftstilskud som skal gøre det muligt at varetage de forvaltningsmæssige opgaver, men midler må skaffes eksternt. Her skal Vikingskibsmuseet og det relativt nye overbygningsforløb i marinarkæologi på Syddansk Universitet i Esbjerg nævnes først, men feltet har en lang tradition for internationalt samarbejde, som de regionale museer også bør blive en del af. Desuden skal de kontaktflader som faget har til naturvidenskab og almene kulturhistoriske problemstillinger opdyrkes i samarbejde med museernes øvrige kulturhistoriske aktiviteter, først og fremmest den arkæologiske virksomhed som ellers foregår, og den tidligere lidt eksklusive aura der har været om marinarkæologien må afløses af et helt naturligt samarbejde. Hvad angår senere perioder vil det være oplagt at samarbejde med historikere og etnologer i projekter som angår søfart og maritime samfund. Denne tradition blev fra første færd indpodet i dansk og nordisk marinarkæologi, men i tidens løb er denne forbrødring gået lidt i glemmebogen.

Det fundmæssige potentiale i de lavvandede indre danske farvande som museernes marinarkæologiske ansvarsområder mestendels består af, er som det vil være mange bekendt, fantastisk rigt. Kort skal det nævnes at vi har ansvaret for to hovedgrupper af fortidsminder som begge kalder på en professionel forvaltningsindsats. De oversvømmede landskaber fra stenalderen udgør en bank af data om datidens samfund uden sidestykke. Gentager: helt bogstaveligt uden sidestykke! I dag er tørvemoserne i en elendig forfatning, men endnu findes enorme

arealer af tidligere stenalderlandskab under havoverfladen. Maritime fundgrupper er næsten lige så enestående bevaret i de halvbrakke indre farvande med blød bund, hvor vrage og andre anlæg kan ligge iltfrit uden angreb fra pæleorm. En sidste fundgruppe som er særlig for de tvende have og omliggende strømme, er krigsvragene fra både første og anden verdenskrig. De er talrige og tilgængelige, og vil vise sig at være væsentlige kildegrupper til de to krige, såvel formidlingsmæssigt som forskningsmæssigt. Desuden er de ofte krigergrave, og nyder ængstelig opmærksomhed fra vore store naboer.

Jeg ser for mig at den decentrale struktur på det marinarkæologiske felt vil vise sig at være den helt rigtige løsning. Antallet bestående af de fire lokal-museer og Vikingskibsmuseet er passende, og vil tillade opbyggelsen af et lokal- (regional)kendskab med praktisk mulighed for at agere med acceptabelt varsel. Vikingskibsmuseet vil have en ønskelig storebrorrolle, men de enkelte museer kan og bør opdyrke særlige kompetencer i deres respektive områder. Praktisk forekommer det nødvendigt at deles om større udstyr, som et fartøj og dyrere elektronik, ligesom det vil være nødvendigt at pulje arbejds-kraften, idet et komplet dykkerhold ikke kan mønstres på nogen af museerne. Finansieringen må baseres på særlige vilkår for de regionale marinarkæologiske museer, og det særlige ved denne del af fortidsmindeforvaltningen må anerkendes. Museerne må selv agere indpiskere i forhold til det politiske niveau, da disse problemer ligger ud over KUAS formåen. De marinarkæologiske museer har via det faglige netværk MariNet, taget fat på problemerne, og har haft nogle afklarende samtaler med KUAS, men håbet står nu til politikerne. I sammenligning med nabolandene er Danmark haltet bagefter, ligesom vi næppe kan siges at leve op til internationale forpligtelser, men ved tilførelsen af ret små midler kan vi, som jeg har skitseret, hurtigt komme tilbage på ret kurs.

Litteratur

Uldum 2007 a:

Dansk fortidsmindeforvaltning på havbunden – perspektiver fra et regionalt museum.

Havets kulturarv. De nordiske maritime museers arbejds møde i Torshavn. s. 43-53.

Uldum 2007 b:

Om det marinarkæologiske beredskab og regional fortidsmindeforvaltning på havbunden.

Danske Museer nr. 6, 2007. s. 30.